

УДК 81'373(477.42)

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2019-1-18>ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА 'БОЛОТО' НА ЖИТОМИРЩИНІ: БАГАТОЗНАЧНІСТЬ
ТА СИНОНІМІЧНО-АНТОНІМІЧНІ ЗІСТАВЛЕННЯ

Черненко Т.

Житомирський державний університет ім. Івана Франка

tetyana.chernenko.1987@ukr.net

Ключові слова:

сема, говірка, болото, географічний термін, лексема, синонім.

У статті представлено семантичні ряди географічних термінів на позначення лексико-семантичної групи 'болото', які вказують на різновиди боліт на Житомирщині. Окреслено семантичне поле багатозначних лексем болото, багно. Зіставлено географічні номени опозиційних сем 'велике болото' – 'невелике (мале) болото'. Виокремлено синонімічні ряди слів, які презентують одну сему.

Болота – це екосистеми надмірного зволоження, у яких накопичується торф. На території України найбільше боліт трапляється в поліській частині, де заболоченість досягає понад 6%. Оскільки значна частина Житомирської області розташована на території Полісся, тому тут великі площі займають болота та заболочені землі. В області поширені переважно низинні болота (понад 80% усіх боліт Полісся), які живляться за рахунок поверхневого стоку і підґрунтовими водами. Болота області вражають своєю первозданністю та біологічним різноманіттям. Їх можна охарактеризувати як торфові болота-старожилі. У зв'язку з цим особливо актуальним є вивчення болотознавчої географічної номенклатури Житомирської області. Мета статті: описати зафіксовані географічні апелятиви регіону із семантикою 'болото', указавши на їх антонімічно-синонімічні зв'язки, моно- та полісемантичність.

Багато уваги вивченню болотної термінології приділив М. В. Никончук [3]. Сьогодні лексико-семантична група (далі ЛСГ) 'болото' в говірках Житомирщини також представлена значною кількістю лексем, які передають найтонші відтінки значень реалії. Залежно від стану, величини, якості, місця розташування та наявності чи відсутності рослинності на болоті, функціонує ряд назв, які позначають видові поняття болота. Це утворює широку мережу найменувань, що презентують різні характеристики болота.

Найрегулярніша назва ЛСГ 'болото' – *болото* (< псл. *bolto < і.-с. *bhel-/bhol-* 'білий' [ЕСУМ, с. 226–227]), яка в середньополіських говірках і на всій території України позначає 'грузьке місце з надмірно зволеним ґрунтом, часто зі стоячою водою та вологолюбною рослинністю; багно, трясовина' [СУМ, с. 215]. За матеріалами експедицій та анкетування (2012–2015 рр.) на обстеженій території географічний термін *болото* побутує з аналогічним значенням. Водночас в Ан, Бар, Бер, Єм, Жт, К-1, К-2, Лг, Лб, Мл, Н-В, Ов, Пп, Пл, Рд, Рм, Рж, Хр, Чрн, Чд *болото* називає 'водоймище із застоюною водою, покрите пліснявою, водоростями', в Ан, Бер, Єм, Жт, К-2, Лг, Лб, Мл, Нр, Ов, Ол, Пп, Рд, Рж, Хр, Чд – 'заболочене місце в лісі', в Ан, Бар, Бер, Бр, К-1, К-2, Лг, Лб, Мл, Н-В, Ов, Пп, Рд, Рж, Хр, Чд – 'місце зі стоячою прогнилою водою і гряззю', в К-1, К-2, Лг,

Лб, Мл, Ов, Ол, Рд, Рм, Чрн, Чд – 'мокру заболочену низину', в Ан, Бар, Бер, Бр, Єм, Жт, К-1, К-2, Лг, Лб, Нр, Н-В, Ов, Пп, Пл, Рд, Хр, Чрн, Чд – 'озеро, що вкрилося ряскою'. У південних районах області паралельно з основним значенням *болото* називає реалію з вказівкою на її розмір – 'велика калюжа з брудом і гряззю' (Бар, Бр, Жт, К-2, Лб), 'мале озеро, що висихає влітку' (Ан). В одному населеному пункті Єм (с. Симони) аналізована лексема, окрім широко відомого значення 'болото', позначає 'місце, де було болото'. Опрацьований матеріал демонструє розширення семантичного поля номена *болото*. Мотиватором розширення семантики розглянутого географічного терміна могла бути подібність ознак, які властиві болоту (зволнений ґрунт, стояча вода, вологолюбна рослинність) та іншим географічним об'єктам: 'водоймище із застоюною водою', 'заболочене місце', 'місце зі стоячою прогнилою водою і гряззю', 'мокра заболочена низина', 'озеро, що вкрилося ряскою'.

Досить широкий ареал уживання має географічний термін *багно* (< псл. *bagno [ЕСУМ, с. 110]), який в українській літературній мові трактується як 'болотисте місце; трясовина, болото', 'розріджена внаслідок дощів, розтавання снігу та ін. земля на шляхах, стежках і т. д.; болото' [СУМ, с. 84]. На території Житомирської області слово *багно* презентує десять сем, які стосуються болота, бруду, грязі. Найпоширеніше значення в житомирських говірках 'велика калюжа з брудом і гряззю' (Бар, Бер, Жт, К-1, К-2, Лб, Н-В, Пп, Пл, Рд, Рм, Хр, Чрн). Лексема *багно* вживається переважно в південних районах області, територія яких входить до південно-західного та південно-східного нарічч. У північному (поліському) наріччі поодинокі трапляються в Єм (с. Підлуби) 'болото (в загальному значенні)', Ов (сmt Першотравневе, с. Бережесть, Кам'янівка) 'болото з неприємним запахом', Мл (м. Малин, с. Юрівка) 'розмоклий ґрунт після дощу', де реалізує семи 'болото', 'грязь'. У поліській частині Житомирщини мовці надають перевагу вживанню терміна *болото*. У південних наріччях *багно* презентує сему 'болото' з різними відтінками значень: 'болото (в загальному значенні)' (Пл, Рм), 'болото з водою' (Рм), 'велике болото' (Рм), 'грузьке місце на болоті' (Бр, Чд). У наступних прикладах спостерігається мінімізація терміна *багно*,

відбувається ослаблення семи 'болото' (у значенні великої, глибокої, грузької, мокрої території) та перехід її в сему 'грязь' (зменшені масштаби до попереднього значення): 'заболочене місце в лісі' (Н-В, Рд, Рм, Чд), 'місце зі стоячою прогнилою водою і гряззю' (Лб) та 'розмоклий ґрунт після дощу' (Жт, К-2, Мл). У Пл (с. Павлівка, Шереметів) *багном* називають 'річку, що вкрилася ряскою'.

У місцевостях, де *болотом* називають 'водоймище із застоюною водою', 'озеро, що вкрилося ряскою', 'мале озеро, що висихає влітку', а *багном* 'річку, що вкрилася ряскою', спостерігається процес переходу колишніх гідрооб'єктів у сферу боліт. Мовці ці об'єкти асоціюють уже не з водними, а з болотними реаліями, ще не 'болото (в загальному значенні)', але вже не річка, озеро, водоймище. Подібні перехідні процеси, значеннєві варіації, територію поширення номенів *болото* та *багно* відзначав М. І. Толстой [4, с. 144–159].

За відомими історичними пам'ятками слово *болото* на території Житомирщини зафіксоване з XVI ст.: *зо(в)сими кгру(н)ты, з селциами... з ставы и (з) ставицями, ре(ч)ками и (з) болотами, з ловы пташми и (з) вери(н)ны(ми), з бо(б)ровыми гоны и зо всими и(х) пожи(т)ками* (1577 р.) [ВГ, с. 204]; *перенемши на доброво(л)нои дорозе во (в)рочища у болота Гоголева на дуброве, ты(х) по(д)даны(х) по(з)биваль* (1583 р.) [АКЖМУ, с. 63]. Функціонування аналізованого слова триває в XVII та XIX ст.: *во имене и селце, прозывается Щурову, в дворе(ц), в люди, всѣ поля, кгру(н)ты, засѣяныє и незасѣяныє, дубровы, болота, ре(ч)ки, сеножати* (1611 р.) [АКЖГУ, с. 313]; *отъ того конца болотомъ въ рѣчку Березовку* (1858 р.) [ДАЖО 13, с. 312]; *по вышепоименованному плану составленному землемѣромъ Будкевичемъ 652 десятины 1450 квадратныхъ саженой а именно: усадебной подъ садомъ... подъ дорогами... подъ болотомъ* (1882 р.) [ДАЖО 710/1, с. 29 зв.]. З XIX ст. записано вживання номена *болото* в поєднанні з іншими словами, які визначають різні характеристики болота: *исключая изъ этой мѣстности одноокрое болотистое мѣсто* (1882 р.) [ДАЖО 710/2, с. 3 зв.]; *125 десятинь 892 саж. въ числѣ коихъ болота съ лозою* (1882 р.) [ДАЖО 710/2, с. 11 зв.]. У XX ст. словосполучення *осокісне болото* називає 'місце на болоті, де росте осока' (с. Васьковичі, Ушомир К-1) [Лисенко, с. 146].

Інші дослідники Житомирщини теж зафіксували вживання номенів *болото*, *багно*, їх форм та дериватів у таких значеннях: *багно* 'мокра заболочена низина' (с. Сингаївка Бер; с. Візня Мл; с. Михіївка Н-В; с. Пилипо-Кошара Рм), *багно́ка* 'мокра заболочена низина' (с. Сингаївка Бер; с. Липники, Солов'ї Лг; с. Михіївка Н-В) [Марусенко, с. 214], *болото* 'мокра заболочена низина' (с. Солов'ї Лг; с. Михіївка Н-В), 'заглиблення на місці водойми' (с. Романівка Н-В) [Марусенко, с. 218], *багно́ка* 'розмокла від дощу чи танення снігу місцевість' [Мойсієнко, с. 38]. М. В. Никончук також записав аналізовані терміни в таких значеннях: *болото* 'непридатна для орання й засіву земля' (с. Українка Мл) [Никончук 1985, с. 33], 'бездоріжжя'

(с. Нехворощ Ан) [Никончук 1990, с. 194], *багно* 'непридатна для орання й засіву земля' (с. Облітки Рд) [Никончук 1985, с. 33] [детальніше див. 3]. П. С. Лисенко в межах області зафіксував форми *багón* та *багун* у значенні 'багно болотяне' в двох поліських селах (с. Васьковичі К-1, с. Липлянщина Нр) [Лисенко, с. 28]. В. М. Мойсієнко записав термін *болото* в прокльонах та замовляннях, що свідчить про давність його вживання: *Бит тебе болото* (с. Мелені К-1) [Мойсієнко, с. 58]; *виговорю вас з нутрей і печеней, із жил і спражечок, із косточок і суставчиков, із ридівого серця і ссилаю вас на моханіє болота, і на тьомніє леса, де люде не ходять, води не співають, роси не з'їдають, хто думає-гадає, хай задницю погадає* (с. Ушомир К-1) [ПЗ, с. 41]; *іди собі на болота, на густі ліса, на пусті села, де курачий голос вітер не заносить; одверни од нас громи, гради, хмари на очерета, на болота, на густі ліса, на пусті села* (с. Городківка Ан) [ПЗ, с. 43, 68]. У замовлянні словосполучення *моханіє болота* позначає різновид боліт – 'мохові болота'. Прикметник *моханіє* утворено за допомогою суфікса *-ан*, проте в сучасній українській мові мовці надають перевагу вживанню суфікса *-ов*, утворюючи відносний прикметник *мохові* [1, с. 209].

У говірках Житомирщини, на відміну від багатозначності, побутує ряд поодиноких апелятивів, що виражають різну семантику досліджуваної ЛСГ: *шкабара* 'болото з водою' (с. Дубрівка Бар), *сáжавка* 'болото з невеликою кількістю води' (с. Колодяжне, Паволочка Рм), *бродок* 'болото, яке можна перейти' (с. Федорівка Мл). Лексема *бродок* – семантично прозоре демінутивне утворення від іменника *брід* у значенні 'мілке місце річки, озера або ставка, у якому можна переходити або переїжджати на інший бік' [СУМ, с. 237]. Особливу увагу привертає географічний термін *шкабара*, який утворений поєднанням префікса *шка-* (< ска-) та кореня *-бара*. У складі окремих слов'янських утворень основи поєднуються з різними експресивними елементами, зокрема з архаїчним префіксом **sko-*, який кваліфікують як варіант з *s-mobile*, та префіксом **ko-* [2, с. 331]. Походження географічного терміна *бара* (< псл. **bara*), яке можна віднести до числа праслов'янських регіоналізмів, окремі дослідники вважають остаточно ще не з'ясованим [Мурзаєв, с. 73; ЭССЯ, с. 153–154]. Ареал його поширення – це болгарська, македонська, сербо-хорватська, словенська території, на периферії яких знаходяться чеські і словацькі відповідники. Особливо широко ця лексема представлена на території Болгарії [ЭССЯ, с. 153–154]. Дослідники припускають, що шляхи проникнення слова **bara* на українську територію могли бути різні: 1) з карпатської й балканської областей (могло потрапити з балканської території через посередництво карпатської) [ЭССЯ, с. 153–154]; 2) можливий зв'язок праслов'янського діалектного **bara* із залишками мови дослов'янського населення цих районів [ЭССЯ, с. 153–154]. Щодо походження географічного терміна *бара*, то його вважають рефлексом іллірійського **bar-*, **barb-* 'болото' або праслов'янським регіоналізмом з галицько-

східнобалканськими зв'язками [Лучик, с. 34; ЭССЯ, с. 153–154]. М. І. Толстой кваліфікував його питомо слов'янським терміном, але поширеним на обмеженому ареалі [4, с. 153]. На території Житомирщини (сміт Попільня Пп; с. Грушки Хр; с. Візня Мл) засвідчено форму *бар* (ч. р.) у значенні 'мокре місце між узгір'ями' [Марусенко, с. 215]. Нами записано вживання форми *шкабара* (ж. р.) на позначення 'болота з водою'. Отже, *шкабара* – це раритетна поліська форма, яка досі зберігається в діалектному мовленні й аргіогі свідчить про можливе колишнє існування цього апелювання на території Житомирського Полісся.

Значеннє розгалуження ЛСГ 'болото' формується на основі суттєвих ознак болота. За ознакою розміру значення 'велике болото' вступає в семантичну опозицію з лексико-семантичним варіантом 'невелике (мале) болото'. Так, 'велике болото' має такі народні назви: *багно́, болоті́ще, болотю́ка, вели́ке болото́, здоро́ве болото́*. Сема 'невелике (мале) болото' представлена лексемами: *баге́нце, болі́ченко, болі́ще, болоті́ще, мале́ болото́*. У межах кожної семи мовці використовують значну кількість синонімічних термінів та словосполучень, які мають антонімічну пару в протилежній семі. Терміни *багно́* 'велике болото' та *баге́нце* 'невелике (мале) болото' утворюють антонімічну пару. Дериват *баге́нце* утворено від *багно́* за допомогою суфікса здрібності *-ц(е)* (*ьце*) [1, с. 133]. У груповому антонімічному протиставленні споріднені лексеми *болоті́ще, болотю́ка* за допомогою формантів презентують сему 'велике болото', а *болі́ченко, болі́ще, болоті́ще* – 'невелике (мале) болото'. В аналізованій антонімічній групі простежується дериваційна активність похідних від *болото́*. Третю групу опозиційного протиставлення утворюють словосполучення, у яких іменник *болото́* поєднується з антонімічними прикметниками *вели́ке, здоро́ве – мале́*.

На території Житомирщини розташована значна кількість грузьких боліт, тому мовці детально класифікують грузькі місця. По-перше, деякі семи представлені рядами синонімічних термінів. По-друге, в окремих випадках одна лексема презентує різні семи зі схожими, але не ідентичними значеннями. 'Грузьке місце на болоті' називають терміни *багно́, драговина́, дресі́на, трасовина́, 'грузьке місце зі стоячою водою' – трасовина́, трасовина́, 'грузьке болото зі стоячою водою, де затагує' – безодна́, топ, то́пище, торхóвище, 'трясовина; грузьке місце на болоті, де затагує' – безодна́, двігун, драгловина́, драговина́, здвиг, здвигóвина, здвіг, трасина́, трасовина́, трасі́на, трасі́на, трасовина́, трасови́на, 'грузьке місце, поросле травою і мохом' – болотá, мохі́, трасовина́, трасови́нне, 'грузьке болото, де трясеться, колишеться земля' – грузовина́, двіж, нётра, трасі́на, трасовина́, тресі́на, трасина́, трасовина́. У ХХ ст. дослідники Житомирщини на позначення 'грузьких місць на болоті' записали такі терміни: *бэ́зна, сплаві́* 'трясовина', *животóчина* 'трясовина на болоті', *плав* 'трясовина, грузьке місце на болоті' (с. Ласки Нр), *здвіг* (с. Словечне Ов), *здвіж**

(с. Ушомир К-1), *твань* (сміт Лугини Лг), *топ: скр'із' буу́ топ*. *Н'ігде́ не могли́ вони́ переі́ти* (с. Кам'яний Брід Бар), *хвойта́н* (с. Липлянщина Нр) 'трясовина' [Лисенко, с. 30, 73, 82, 161, 201, 211, 215, 223], *драгва́* 'трясовина' (с. Листвин Ов): *в драгвэ́ прова́ли́са по по́јес, јди туды́* [Никончук 1968, с. 82], *здвіж* 'трясовина' (с. Мелені К-1) [Мойсієнко, с. 45].

Залежно від кольору води болото визначається іншими спеціальними синонімічними термінами та словосполученнями: *жа́бер* (с. Копище Ол), *іржа́ва вода́* (сміт Ружин, с. Заріччя Рж), *іржа́ве болото́* (сміт Першотравневе, с. Кам'янівка, Прилуки Ов), *ржа́* (сміт Народичі, с. Новий Дорогинь, Селець, Яжберень Нр), *ржа́ва вода́* (с. Королівка, Степанівка Єм; с. Єлівка Мл; с. Жадьки, Нові Жадьки, Нераж Чрн), *ржа́вчина* (с. Горинь, Єлівка Мл; с. Вільськ, Щербини Чрн), *рудá* (с. Іванківці, Осикове Бер; сміт Івано́піль, с. Дібрівка, Медведиха, Троща Чд) (пор. *рудá* 'іржаве болото' (с. Ласки Нр) [Лисенко, с. 188], 'заболочена низина' (с. Крилівка Рж) [Марусенко, с. 248]), *руду́ха* (м. Малин, с. Юрівка Мл) 'болото з іржавою водою'. На позначення 'місця колишньої локалізації болота' також зафіксовано значну кількість синонімічних лексем та словосполучень: *торф* (Ан, Бар, Бер, Єм, Мл, Ов), *торфові́к* (с. Велика Глумча, Лука, Мала Глумча, Малоглумчанка Єм), *торфя́ник* (Ан, Бар, Бер, Бр, Єм, Жт, К-1, К-2, Мл, Нр, Н-В, Ов, Пл, Рд, Рм, Рж, Чрн, Чд), *торфя́нице* (с. Огіївка Рж), *торфя́нік* (Лг, Нр, Н-В, Ов, Ол), *торхóвище* (сміт Пулини, с. Пулино-Гута, Ясна Поляна Пл; с. Березівка, Дворище, Солодирі Хр), *торхя́ник* (с. Вільшанка, Зосимівка Єм), *торхя́нік* (с. Верпа, Левковичі, Можари Ов) 'торф'яне болото', *болото́* (с. Симони Єм), *болотя́не місце́* (сміт Великі Коровинці, с. Рачки Чд), *висохше болото́* (сміт Першотравневе, с. Прилуки Ов), *торфóвисько* (с. Райгородок, Семенівка, Скразлівка Бер; с. Висока Піч, Нова Рудня Жт), *торфóвище* (с. Юрове Ол; с. Годиха, Лісна Рудня, Межирічка, Станіславівка, Старочуднівська Гута Рм), *торфя́ник* (с. Юрове Ол; с. Рудокопи Пп; с. Печанівка, Химрич Рм), *торфя́нік* (с. Майдан-Копищенський Ол) 'місце, де було болото', *засóхле болото́* (с. Горинь, Єлівка Мл), *засóхше болото́* (сміт Яблунець Єм), *торфя́ник* (м. Житомир, с. Зарічани, Тетерівка Жт; с. Нові Жадьки, Нераж Чрн) 'осушене болото'. Т. О. Марусенко записала ще декілька назв для позначення 'місця, де раніше було болото': *болоті́на* (с. Липники, Солов'ї Лг; сміт Корнин, Попільня Пп), *болоті́ще* (с. Липники, Солов'ї Лг; сміт Попільня Пп) [Марусенко, с. 217–218].

Тисячі років покоління болотних рослин змінювали одне одного. Окремі рослини угруповання пристосувалися до життя в такому середовищі. З рослинності для поліських боліт характерна перевага трав і мохів, рідше чагарників і дерев. За ознакою наявності/відсутності рослинності на болоті на Житомирщині варто відзначити такі назви боліт: *моховá* (с. Королівка, Степанівка Єм), *мохові́к* (с. Яроповичі Ан; с. Бараші, Неділище Єм; сміт Черняхів, с. Новосілка Чрн), *мохови́на* (м. Новоград-Волинський, с. Сусли Н-В), *мохомо́й*

(с. Турбівка Пп), *токовий мох* (с. Кишин Ол) ‘мохове болото’, *камышняк* ‘болото, поросле очеретом’ (с. Великі Кошарища, Малі Кошарища К-2), *нётра* ‘болото, поросле кущами’ (с. Держанівка, Жубровичі Ол) (пор. *гнилуша* ‘болото, заросле травою й кущами’ (с. Ласки Нр), *мох* ‘болото, заросле травою й деревами’ (с. Лучанка Ов) [Лисенко, с. 56, 129]).

Отже, у системі розглянутої ЛСГ ‘болото’ функціонує значна кількість лексем та словосполучень, які вступають між собою в

синонімічно-антонімічні відношення. Для частини аналізованих географічних термінів властива багатозначність. Ці значення можуть презентувати як одну сему, так і виходити за її межі й реалізуватися в інших семах зі схожими або різними значеннями. Простежується розширення семантики загальнономовних значень деяких лексем. В окремих говірках поодинокі трапляються раритетні терміни з архаїчними префіксами та суфіксами, які можна зарахувати до ймовірних праслов’янізмів.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ:

Ан – Андрушівський р-н, Бар – Баранівський р-н, Бер – Бердичівський р-н, Бр – Брусилівський р-н, Єм – Ємільчинський р-н, Жт – Житомирський р-н, К-1 – Коростенський р-н, К-2 – Коростишівський р-н, Лг – Лугинський р-н, Лб – Любарський р-н, Мл – Малинський р-н, Нр – Народицький р-н, Н-В – Новоград-Волинський р-н, Ов – Овруцький р-н, Ол – Олевський р-н, Пп – Попільнянський р-н, Пл – Пулинський р-н, Рд – Радомишльський р-н, Рм – Романівський р-н, Рж – Ружинський р-н, Хр – Хорошівський р-н, Чрн – Черняхівський р-н, Чд – Чуднівський р-н.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

АКЖГУ – Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. Серія актових документів і грамот / підг. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. Житомир, 2002. 390 с.

АКЖМУ – Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.). *Пам’ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот* / підг. до вид. М. К. Бойчук. Київ : Наук. думка, 1965. 191 с.

ВГ – Волинські грамоти XVI ст. *Пам’ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот* / упоряд. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. Київ : Наук. думка, 1995. С. 202–205.

ДАЖО 13 – Дѣло о земляхъ Клинецкаго имѣнія захваченныхъ помѣщиком. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. 13. Оп. 1. Спр. 129. 695 с.

ДАЖО 710/1 – Актовая книга нотаріуса Димитрія Небольсина въ г. Бердичевѣ для актовъ на недвижимыя имѣнія на 1882 годъ. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. 710. Оп. 1. Ед. хр. 1. 36 с.

ДАЖО 710/2 – Актовая книга нотаріуса Димитрія Небольсина въ г. Бердичевѣ для актовъ не относящихся до недвижимыхъ имуществъ на 1882 годъ. *ДАЖО* (Державний архів Житомирської області). Ф. 710. Оп. 1. Спр. 2. 19 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 1. 632 с.

Лисенко – Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ : Наук. думка, 1974. 260 с.

Лучик – Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Складенко. Київ : ВЦ Академія, 2014. 544 с.

Марусенко – Марусенко Т. А. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). *Полесье : Лингвистика, Археология, Топонимика* / отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. Москва : Наука, 1968. С. 206–255.

Мойсієнко – Мойсієнко В. Мелені. Історико-лінгвістичний нарис / у співавт. з С. Грищенко. Житомир : Авжеж!, 1998. 64 с.

Мурзаев – Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. Москва : Мысль, 1984. 653 с.

Никончук 1968 – Никончук Н. В. Из лексики полесского села Листвин. *Лексика Полесья : Матеріали для полесского диалектного словаря*. Москва : Наука, 1968. С. 79–92.

Никончук 1985 – Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ : Наук. думка, 1985. 312 с.

Никончук 1990 – Никончук М. В., Никончук О. М. Транспортна лексика Правобережного Полісся в системі східнослов’янських мов / відп. ред. П. Ю. Грищенко. Київ : Наук. думка, 1990. 292 с.

ПЗ – Поліські замовляння / збір. та укл. В. Мойсієнко; ред. В. Врублевський. Житомир : Авжеж!, 1995. 70 с.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. 800 с.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под. ред. О. Н. Трубачева. Москва : Наука, 1974. Вып. 1. 214 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови : Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1960. 415 с.
2. Куркина Л. В. Славянские этимологии. *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1979* / отв. ред. Р. И. Аванесов. Москва : Наука, 1981. С. 331.
3. Никончук М. В. Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ-Житомир, 1994. 418 с.
4. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды. Москва : Наука, 1969. 262 с.

**LEXICAL AND SEMANTIC GROUP 'BOG' IN ZHYTOMYR REGION: SPECIFIC SUBDIALECTS...
MULTIPLE MEANING AND SYNONYMIC AND ANTONYMIC COMPARISON**

Chernenko T.

Zhytomyr Ivan Franko State University

More than 6% of the territory of Zhytomyr region is covered with old-time peat bogs. Therefore, the actual study of the marsh geographic nomenclature of Zhytomyr region is especially relevant. Purpose of the article: to describe the recorded geographical appellances of the region with the semantics of the 'swamp', indicating their antonymic-synonymous bonds, mono- and polysemantic. The article presents the semantic series of geographical terms on the designation of the lexical-semantic group 'swamp', which indicate the types of swamps of Zhytomyr region.

This outlines the semantic field of the most popular polysemantic lexemes *болото*, *багно*. The work demonstrates the expansion of semantic meaning of notion *болото* – 'a water body with stagnant water', 'a swampy place', 'a place with standing rotten water and a dirt', 'a wet marshy lowland', 'a lake covered with duckweed'. The meaning of word *багно*, which relates to swamps, dirt, mud, traces the weakening of the seven 'swamp' and the transition of it into 'dirt' (minimizing seme 'swamps'). The dialects of Zhytomyr region contain a number of separate appellates expressing different semantics of the studied lexical-semantic group: *шкабара*, *сажавка*, *бродок*. Lexeme *шкабара* – a rare term with an archaic prefix that can be considered as probable praslavonicism.

On the basis of size, the value of the 'great swamp' enters a semantic opposition to the lexical-semantic variant of 'small (not big) swamp'. So, the 'big swamp' has the following folk names: *багно*, *болотіще*, *болотюка*, *велике болото*, *здорове болото*. 'Small (not big) болото' may be represented by lexemes: *багэнице*, *боліченко*, *болітце*, *болотце*, *малé болото*. In Zhytomyr region there is a significant number of swamps, so the speakers in detail classify the places of the harsh place. The work singles out the synonyms of the words representing one seme.

Depending on the water color, the swamp is determined by other special synonymous terms and phrases: *жабер*, *іржава вода*, *іржаве болото*, *ржа*, *ржава вода*, *ржа́вчина*, *рудá*. A significant number of synonymous lexemes and phrases have also been recorded on the designation of 'place of the former localization of the marsh': *торф*, *торфовік*, *торфяник*, *торфянице*, *торфянік*, *торхóвище*, *торхяник*, *торхянік*, *болото*, *болотяне місце*, *вісохше болото*, *торфóвисько*, *торфóвище*, *торфяник*, *торфянік*, *засóхле болото*, *засóхше болото*, *торфяник*. On the basis of the presence / absence of vegetation in the marsh in Zhytomyr region, we can note the following names: *моховá*, *моховік*, *моховіна*, *мохомóй*, *то́ковий мох*, *камишняк*, *не́тра*.

In the system of the lexico-semantic group 'swamp' considered, function a significant number of lexemes and phrases, which enter into synonymously-antonymic relations. For part of the analyzed geographic terms, inherent ambiguity. These values can be presented as one seme, and beyond, and realized in other semes with similar or different meanings. The extension of the semantics of general meanings of some tokens is traced.

Key words: seme, subdialect, bog, geographic term, lexeme, synonym.